

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
2a època • 2016 • Núm. 129

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

SUMARI / SUMARIO

Col·laboradors del present número /	
Colaboradores del presente número	9

ESTATS DE LA QÜESTIÓ / ESTADOS DE LA CUESTIÓN

<i>Del no-res a una primavera bibliogràfica. El valencianisme polític pensat històricament</i> , per Antoni RICO I GARCIA	13
---	----

RIPOLL, Faust. <i>Valencianistes en la postguerra. Estratègies de supervivència i de reproducció cultural (1939-1959)</i> , per Antoni RICO I GARCIA	45
--	----

ARCHILÉS, Ferran. <i>Una singularitat amarga. Joan Fuster i el relat de la identitat valenciana</i> , per Antoni RICO I GARCIA	47
--	----

<i>Una historiografia de les fronteres a l'època moderna a través d'alguns casos ibèrics</i> , per Patrici POJADA	51
---	----

FUESS, Albrecht; HEYBERGER, Bernard (eds.). <i>La frontière méditerranéenne du XVe au XVIIe siècle. Échanges, circulations et affrontements</i> , per Patrici POJADA	73
--	----

ESPINO, Antoni; JANÉ, Òscar (eds.). <i>Guerra, frontera i identitats</i> , per Patrici POJADA	75
---	----

<i>La construcción de la historia de las mujeres en la Edad Media en los Reinos Hispanos</i> , per Cristina SEGURA GRAÍÑO	77
---	----

SEGURA, Cristina (ed.). <i>La Querella de las Mujeres III. La Querella de las Mujeres, antecedente de la polémica feminista.</i> DE PIZAN, Christine. <i>La Querella de las Mujeres XIII. «Le Ditié» de Juana de Arco</i> , per Cristina SEGURA GRAÍÑO	91
<i>Una década de contribuciones al conocimiento de la historia de la Antigua Grecia en España (2005-2015)</i> , per César FORNIS	95
VALDÉS GUÍA, M. <i>La formación de Atenas. Gestación, nacimiento y desarrollo de una polis (1200/1100 - 600 a.C.)</i> , per Unai IRIARTE	121
GALLEGO, Julián; VALDÉS GUÍA, Miriam (eds.). <i>El campesinado ático y el desarrollo de la democracia ateniense</i> , per Unai IRIARTE	123
FORNIS, César. <i>Esparta. La historia, el cosmos y la leyenda de los antiguos espartanos</i> , per Laura SANCHO ROCHER	126

TRADUCCIONS / TRADUCCIONES

(Els articles són transcrits en la llengua original de l'autor i consten en aquesta secció traduïts al castellà).....	133
---	-----

COLLABORADORS DEL PRESENT NÚMERO

COLABORADORES DEL PRESENTE NÚMERO

CÉSAR FORNIS
PATRICI POJADA
ANTONI RICO I GARCIA
LAURA SANCHO ROCHER
CRISTINA SEGURA GRAÍÑO
UNAI IRIARTE

NOTES

Les novetats bibliogràfiques es publicaran exclusivament a l'adreça electrònica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Les ressenyes redactades per la Secretaria de la revista van signades amb les sigles IHE.

Amb la finalitat d'accelerar l'aparició de les ressenyes de novetats editorials a la nostra revista, demanem als autors i editors que, sempre que sigui possible, ens enviïn dos exemplars de les obres que publiquin sobre temes d'història d'Espanya.

També sol·licitem als nostres subscriptors que, per tenir al dia la nostra base de dades, ens enviïn el nom de la persona o institució subscripta i la seva direcció actual, si hi ha hagut canvis o modificacions.

SECRETARIA D'ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

NOTAS

Las novedades bibliográficas se publicarán exclusivamente en la dirección electrónica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Las reseñas redactadas por la Secretaría de la revista van firmadas con las siglas IHE.

Con el fin de acelerar la aparición de reseñas de novedades editoriales en nuestra revista, pedimos a autores y editores que, siempre que sea posible, nos remitan dos ejemplares de las obras de temas sobre historia de España que publiquen.

También solicitamos a nuestros suscriptores que, para facilitar la puesta al día de nuestra base de datos, nos envíen el nombre de la persona o institución suscrita y su dirección actual, en caso de haber experimentado algún cambio o modificación.

SECRETARÍA DE ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

Facultades de Filosofía y de Geografía e Historia
Universidad de Barcelona
c/ Montalegre, 8, 2.ª planta
08001 Barcelona
ihe@ub.edu

ESTATS DE LA QÜESTIÓ
ESTADOS DE LA CUESTIÓN

DEL NO-RES A UNA PRIMAVERA BIBLIOGRÀFICA. EL VALENCIANISME POLÍTIC PENSAT HISTÒRICAMENT

ANTONI RICO I GARCIA
Universitat de Girona

RESUM

Actualment comencem a tenir un important volum d'obres de caràcter historiogràfic sobre el valencianisme polític. Aquest conjunt de llibres i articles, però, és incomplet i ple de buits pel que fa a determinades etapes històriques. Així, mentre els darrers cinquanta anys d'història del moviment valencianista han estat bastant estudiats, gairebé des dels seus orígens, les etapes prèvies a la irrupció del que s'ha conegut com a «fusterianisme» presenten importants llacunes bibliogràfiques. Diversos són els gèneres que han servit per a traçar el recorregut històric del valencianisme polític. Trobem texts que van des de la biografia fins a l'autobiografia passant per l'assaig històric —junt amb treballs d'un marcat caràcter sociològic o polític— fins a arribar a les darreres tesis doctorals. En definitiva, podem afirmar que des de 1962 s'ha avançat molt en el coneixement del valencianisme polític, però encara queda molta recerca per desenvolupar.

Data d'arribada: 5 de febrer de 2016

Data d'acceptació: 30 de setembre de 2016

Paraules clau: *valencianisme polític, fusterianisme, Renaixença valenciana, nacionalisme valencià, Transició, País Valencià.*

ABSTRACT

There is, nowadays, a significant volume of historiographical work about Valencianism. However, this collection of books and articles is incomplete and contains important gaps regarding certain historical periods. So, while the past fifty years of history of the Valencianism movement have been studied closely—nearly since its origins—a bibliography of periods prior to the emergence of what is known as “Fusteriansism” (in reference to the writer Joan Fuster) contains considerable gaps. The historical trajectory of Valencianism has been outlined thanks to several literary genres: from biographies and autobiographies to the latest doctoral theses, including historical essays and sociological and political works. Ultimately, it is clear that a lot has been achieved since 1962 in consolidating our knowledge of Valencianism, but there is still much research left to be done.

Keywords: *Valencianism, Fusterianism, Valencian Renaixença, Valencian nationalism, Spanish transition, Valencian Community.*

ANTONI RICO I GARCIA

Natural de Novelda (País Valencià), és llicenciat en Història Contemporània per la Universitat d'Alacant i en Antropologia Social i Cultural per la Universitat de Barcelona. Des de 2007 treballa en la tesi doctoral «La influència de Joan Fuster en les cultures polítiques dels Països Catalans (1960-1992)» a la Universitat de Girona, dirigida pel professor Ferran Archilés (UV) i tutoritzada pel professor Àngel Duarte (UdG). Ha publicat articles relacionats amb el pensament de Fuster, la seua influència i el valencianisme polític en revistes acadèmiques com *Afers*, *Fulls de recerca i pensament*, *L'Espill* o *Revista del Vinalopó*. També treballa sobre temes d'història local i el moviment obrer a Novelda entre finals del segle XIX i principi del XX. És autor dels llibres *Història de Novelda. El passat d'un poble* (Edicions Locals, 2011) i *No tots els mals vénen d'Almansa. Una revisió crítica de la construcció dels Països Catalans* (El Jonc, 2013). Actualment treballa com a professor d'història a secundària i batxillerat a Girona.

Podríem afirmar que l'inici de l'estudi del valencianisme polític s'esdevé a partir del moment en què Joan Fuster assenyalà en el seu clàssic *Nosaltres, els valencians* (Edicions 62, 1962) les febleses, o la inexistència realment útil, del valencianisme com a moviment de masses, de creació i reafirmació d'una consciència nacional valenciana. La rotunda afirmació fusteriana, però, no va tenir forma de treball acadèmic i historiogràfic fins a l'obra d'Alfons Cucó *El valencianisme polític* (Garbí, 1971). Abans: el buit, el no-res bibliogràfic. A partir d'aquest moment s'inicià per part de la novella historiografia valenciana una mena de doble recerca: l'anàlisi introspectiva de caràcter històric a partir de les preguntes llançades per Fuster —què som els valencians?— i, d'una altra banda, l'estudi del valencianisme com a moviment polític i cultural. Ara bé, aquesta darrera tasca investigadora, certament, ha estat marcada per grans mancances i per una important falta d'estudi gairebé fins als darrers quinze anys, en què els treballs i la recerca han augmentat considerablement.

En el nostre recorregut per la literatura historiogràfica del valencianisme polític dividirem els estudis realitzats en una sèrie de períodes històrics que d'una manera gairebé «consensuada» s'han convertit en objecte d'estudi amb uns marges concrets i alhora suficientment líquids per evitar una rigidesa excessiva. Així, podríem afirmar que l'estudi del valencianisme —entès en un sentit ampli— s'ha centrat a analitzar-lo entre el darrer terç del segle XIX i els anys noranta del XX. D'aquesta manera, podríem diferenciar quatre períodes molt clars: a) La Renaixença; b) El valencianisme de preguerra (1902-1939); c) El valencianisme de postguerra (1939-1950), i d) El neovalencianisme (1962-1996). En cadascuna d'aquestes etapes, però, els estudis no han estat iguals ni en nombre, ni en qualitat, ni tan sols en el format. Així, es barregen biografies, autobiografies, estudis concrets del període amb el valencianisme com a subjecte d'anàlisi, textos introductoris a poemaris o obres completes i treballs de sociologia, economia, periodisme, dret o ciència política que, d'una manera o d'una altra, són importants per a seguir la pista del moviment valencianista, entre d'altres. És per això que ens centrarem en aquells treballs d'un marcat caràcter historiogràfic, però, alhora, també esmentarem aquells altres que a la seua manera formen part del conjunt de llibres que delimiten

la «biografia» del valencianisme. Al cap i a la fi, uns treballs s'entrellacen amb els altres i el mateix passa amb les èpoques d'estudi considerades.

Finalment, només cal assenyalar que tant en el volum com en l'interès pels estudis sobre el valencianisme polític han estat centrals diversos factors. D'una banda, l'existència en si mateixa d'una historiografia estrictament valenciana, amb uns historiadors interessats pel fet valencià i, en conseqüència, per l'estudi del moviment polític i cultural que genera, crea i consolida una idea de país i de valencianitat diferent de l'heretada i estesa socialment. Això passà a partir de finals dels seixanta i principi dels setanta, quan, arran de les aportacions fusterianes, es començaren a consolidar una sèrie de noms que des de la Universitat de València traçaren nous camins per a l'estudi del País Valencià. Avui dia, els estudis sobre el valencianisme es troben generalitzats en tot l'àmbit universitari valencià, des d'Alacant fins a Castelló, i fins i tot en podem trobar en altres universitats del nostre àmbit lingüístic. Tot i així, la Universitat de València continua sent un centre important d'estudi sobre el valencianisme, fet que es demostra amb el catàleg de professors i publicacions d'aquesta institució i les seues línies d'investigació. En segon lloc i lligat a aquest primer factor, cal tenir present l'impuls editorial valencià i en valencià fet per aquelles iniciatives culturals impulsades des del fusterianisme. En aquest sentit, l'editorial Tres i Quatre i els coneguts Premis Octubre es convertiren en una autèntica plataforma productora d'estudis i textos valencianistes als anys setanta i vuitanta. Els darrers anys, però, la producció de llibres acadèmics al voltant del valencianisme ha estat encapçalada clarament per l'editorial Afers, que ja des dels vuitanta publicava la revista *Afers. Fulls de recerca i pensament*, que també ha estat durant molts anys, i és, una autèntica plataforma de difusió d'articles sobre el tema estudiat.¹ Altres iniciatives editorials que han treballat el tema són Tàndem Edicions, Bromera, Denes o Saó. En tercer lloc, a partir de l'assumpció de la democràcia, l'interès editorial —més o menys gran, més o menys criticable en alguns as-

1. Per a una aproximació a la història de l'editorial i la revista *Afers* és molt interessant el text de Xavier Serra publicat en la revista de cultura *Mirmanda*, núm. 8, *Els Països Catalans*. Assaig (2013), amb el títol «L'editor Vicent Olmos i la història de la revista *Afers*».

pectes, però realment existent— per part d'institucions públiques i les fundacions i entitats culturals que en depenien. En aquest àmbit destacarien institucions com Alfons El Magnànim, dependent de la Diputació de València, o l'Institut Juan Gil-Albert, de la d'Alacant, però també la Generalitat Valenciana durant els anys de govern del PSPV-PSOE, les regidories de cultura dels diferents Ajuntaments —molts cops en mans de sectors valencianistes— o, en els darrers temps, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Finalment, també és interessant assenyalar el paper jugat pels centres d'estudis locals o comarcals que a partir dels anys vuitanta es generalitzaren i que en alguns casos participaren de l'edició de treballs sobre el valencianisme en el seu àmbit territorial immediat.

La Renaixença: del trauma a la reconciliació

Un dels primers estudis sobre la Renaixença valenciana es troba en l'anàlisi que Joan Fuster va fer el 1962 en el seu llibre *Nosaltres, els valencians*. El de Sueca, tal com feia en la resta del llibre, analitzava el moviment literari valencià comparant-lo amb el català. Les conclusions eren molt clares: mentre que a Catalunya la Renaixença havia estat un moviment reeixit perquè posteriorment havia donat com a resultat l'aparició del catalanisme, en el cas valencià el resultat no era tan positiu ni de lluny. Fuster assenyalaria una sèrie d'elements negatius entre els quals un quedava totalment personificat en la figura de Teodor Llorente. Com en d'altres àmbits —la fracassada o inexistent industrialització valenciana, l'agrariisme endèmic o la manca de burgesia—, la narració fusteriana determinà durant molts anys els estudis sobre la Renaixença i, en particular, sobre Llorente, com es pot observar en els textos de Sanchis Guarner, Alfons Cucó o Ricard Blasco sobre el «patriarca». Amb la distància del temps, junt amb l'acumulació i aprofundiment de nous materials, aquesta visió ha estat modificada i sobretot molt més treballada. El 1983 trobem, editada per Tres i Quatre, la primera obra en què es produïa una certa reconciliació amb la figura de Llorente: *Poesia valenciana completa de Teodor Llorente*, recopilada i introduïda per Lluís Guarner i Francesc Pérez Moragón. El 1990, Marc Baldó

dedicava un breu apartat al tema, que no aportava cap novetat, en el volum v, *Època contemporània*, de l'obra col·lectiva *Història del País Valencià* d'Edicions 62, coordinat per Pedro Ruiz. L'estudi sobre l'obra de Llorente es reprenia amb el treball de Vicent Simbor (ed.) *Teodor Llorente. Poesia* (Institució Alfons el Magnànim, 1996). I amb Llorente com a personatge inicial de l'anàlisi, el medievalista Pau Viciano publicava en 2005 *El regne perdut*, on analitzava el discurs sobre l'edat mitjana valenciana no només del patriarca, sinó també d'altres membres d'aquesta burgesia il·lustrada entre la Renaixença i la Guerra Civil.

Els textos, però, d'anàlisi més acurada i profunda sobre l'obra i la figura del «patriarca» s'han desenvolupat els darrers anys. Parlem de treballs com l'article de Rafael Roca «Teodor Llorente. Del provincialisme al regionalisme valencianista», inclòs en el núm. 44 de la revista *Afers, Pensar la nació històricament*; «Teodor Llorente, escriptor valencià», publicat a *Caplletra*, núm. 43 (2007), o els llibres, també de Roca, *Teodor Llorente, el darrer patriarca* (Bromera, 2004) i *Teodor Llorente: líder de la Renaixença valenciana* (Universitat de València, 2008), o, més concretament, amb motiu del centenari de la seua defunció en 2010, i d'obres com l'*Obra valenciana completa*, compilada per Antoni Ferrando (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2011), o els treballs editats o compilats també per Rafael Roca en 2012 *Teodor Llorente, cent anys després* (Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana) i *Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença* (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives).² De totes les obres citades, la de Roca és la més actualitzada i la que esmena més fortament, però des del respecte intel·lectual, la línia interpretativa traçada per Fuster inicialment. Roca també publicà un apartat amb el títol «Una mirada nova a la Renaixença valenciana» en el volum col·lectiu coordinat per Manuel Lanusse, Joan Alfred Martínez i August Monzón *Vida amunt i nacions amunt. Pensar el País Valencià en temps de globalització* (Universitat de

2. Aquesta darrera obra, de grans dimensions, es pot descarregar a la xarxa en l'adreça <http://www.cervantesvirtual.com/obra/teodor-llorente-patriarca-de-la-renaixena>.

València, 2010).³ La nova mirada, però, es concentrava en les línies de treball que ja havia traçat en altres materials esmentats.

Enfront de l'animadversió que el valencianisme va tenir inicialment per la figura de Llorente destacà una certa simpatia per la de Constantí Llombart. El fet de ser republicà —era amic personal de Blasco Ibáñez— i progressista va ajudar a convertir-lo en una figura totalment contraposada a la del fundador de *Las Provincias*. Llombart, però, ha estat molt menys estudiat que Llorente. A finals dels setanta, Sanchis Guarner, prenent com a bona la teoria fusteriana dels dos sectors de la Renaixença valenciana, publicava *El sector progressista de la Renaixença valenciana* (Universitat de València, 1978). El títol del treball ja parlava per si sol. Quatre anys després, Manuel Lloris publicava *Constantí Llombart*, una biografia sobre l'escriptor (Institució Alfons el Magnànim, 1982). Finalment, el 1994, amb motiu del centenari de la mort del poeta, Vicent Ventura publicava a *Caplletra* «Als cent anys de la mort de Constantí Llombart». I com hem dit, lligat amb Llombart, l'altra figura controvertida per al valencianisme fou, sense cap mena de dubte i també com a conseqüència de la valoració fusteriana, Vicent Blasco Ibáñez. Qui va ser l'encarregat de traçar un imaginari col·lectiu valencià a través de les seues novel·les va ser considerat també una mena de lideratge fundacional fracassat per al valencianisme. La reconciliació amb Blasco Ibáñez per part del valencianisme està sent més complicada. Ja el 1970, F. León Roca publicava a *Tres i Quatre Blasco Ibáñez, política i periodisme*, en què s'analitzava l'obra del polític i escriptor valencià des d'uns plantejaments valencianistes. I en 2003, Josep Andrés Pérez publicava «El federalisme de Vicent Blasco Ibáñez i la qüestió valenciana» en el volum núm. 44 de la revista *Afers. Pensar la nació històricament*, on s'aprofundia en la figura de Blasco Ibáñez més enllà de fòbies i filies. La no-reconciliació amb el líder republicà, però, ha arribat fins als nostres dies, tal com podem observar en l'article del medievalista Vicent Baydal «Llombart i Blasco Ibáñez, una oportu-

3. Es tracta d'un llibre promogut pel valencianisme més centrat ideològicament i autocentrat d'una manera exclusiva en la construcció d'una realitat nacional valenciana. Simplificant, podríem dir que serien els hereus de la tercera via en l'actualitat. Vegeu la ressenya que vaig publicar en *Afers*, núm. 65, 2010, pàgs. 238-239.

nitat perduda per al valencianisme», publicat a *Vent de Cabylia, històries de la història dels valencians* (Llibres de la Drassana, 2015).

La lectura sobre els treballs al voltant de la Renaixença, Llorente, Llobart i Blasco Ibáñez s'ha de completar amb dos textos de Ferran Archilés i Manuel Martí publicats a la revista *Afers. Fulls de recerca i pensament*. D'una banda, el publicat en 2001 en el número 38 titulat «Satisfaccions gens innocents. Una reconsideració de la Renaixença valenciana» i, de l'altra, el text de 2004 publicat en el núm. 48 de la mateixa revista, «La construcció de la nació com a mecanisme nacionalitzador i la tesi de la dèbil nacionalització espanyola». Malgrat que el segon text parteix d'una anàlisi més àmplia que el marc valencià, aquest àmbit és el fonamental per a justificar, i entendre, com la construcció de la regió ha estat un dels mecanismes bàsics per a la de la nació espanyola. La lectura dels texts d'Archilés i Martí ajuda, doncs, a contextualitzar els plantejaments polítics realment existents en la Renaixença valenciana més enllà del que podia haver estat posant llum sobre el que durant anys es va convertir en un dels traumes del valencianisme polític que constantment pensava en el que no va ser sense centrar-se en el que realment va significar aquell període. La Renaixença valenciana no va ser valencianisme polític com la catalana tampoc no va ser catalanisme polític. Això encara estava per venir. Aquests dos treballs encaixen amb la línia de treball de Josep Maria Fradera respecte a la Renaixença catalana.

El primer valencianisme polític de 1902 a 1939

Les dates del present apartat no són casuals: 1902 es considera el moment fundacional del valencianisme polític després del discurs de Faustí Barberà «De regionalisme i valentinicultura». Sobre 1939 i les repercussions del final de la guerra en el País Valencià no cal que ens allarguem. Devem a Alfons Cucó la primera obra amb cara i ulls de caràcter històric sobre el valencianisme polític. *El valencianisme polític, 1874-1936* va ser publicat en 1971 per l'editorial Garbí i ha estat reeditat en 1999 per l'editorial Afers. El treball de Cucó es feia des del fusterianisme amb la intenció d'aprofundir en alguns dels elements que el de Sueca havia assenyalat el 1962. De fet, per la correspondèn-

cia entre l'assagista i l'historiador,⁴ sabem que Cucó demanà materials a Fuster i hi compartí impressions al llarg de la redacció i estudi del seu treball. Amb els anys, però, l'obra serví a Cucó i a part dels valencianistes enquadrats en el PSOE per a justificar la seua aposta política, tant personal com col·lectiva. És en aquest context, i en el dels atacs per part de l'anomenada «tercera via» cap al fusterianisme d'una manera desproporcionada, que Cucó publicà *País i Estat: la qüestió valenciana* (Tres i Quatre, 1989), on feia un relat de la història del valencianisme polític que lligava des dels orígens republicans ja estudiats en la seua tesi fins al neovalencianisme polític aparegut a l'ombra de Fuster i del qual ell mateix havia format part.

Tornant enrere i centrant-nos en les anàlisis fetes sobre el valencianisme del primer terç del segle XX, cal tenir present el treball de 1978 *La política cultural al País Valencià (1927-1939)*, editat per segona vegada el 1985 per la Institució Alfons el Magnànim, en què Manuel Aznar i Ricard Blasco aprofundien en aquesta etapa. L'interès mostrat per aquests dos autors per la cultura no és casual si tenim en compte que llengua i cultura han estat dos dels elements fonamentals per al valencianisme polític en la construcció d'un relat nacional diferent de l'espanyol. El text de Blasco i Aznar reprenia la crítica ja realitzada per Cucó en la seua anàlisi sobre el valencianisme polític cap als sectors obreristes, anarquistes i marxistes, que no tingueren en compte el fet nacional i cultural valencià entre les seues reivindicacions durant els anys republicans i la guerra. I en una línia semblant a la d'aquests tres autors, Albert Girona publicava *Guerra i revolució al País Valencià (1936-1939)* (Tres i Quatre, 1986). Quan Girona centrava la seua anàlisi en el paper del valencianisme polític ho feia criticant el «frustrat estatut d'autonomia» i el paper d'organitzacions com Esquerra Valenciana o el Partit Valencianista d'Esquerra. Pel que fa a l'estatut republicà, caldria citar també les breus línies dedicades per Ismael Saz en l'apartat «Les formacions valencianistes i la lluita per l'Estatut d'Autonomia», inclòs en l'obra col·lectiva ja es-

4. Una part important d'aquesta correspondència es pot consultar en el darrer volum sobre la correspondència de Fuster: *Correspondència 14. La generació dels seixanta* (Tres i Quatre, 2013). Les cartes no publicades es poden consultar en el fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya en format digital.

mentada *Història del País Valencià*, volum v, *Època contemporània* (Edicions 62, 1990). Un dels textos més actuals sobre tot aquest període és el de Josep Andrés Pérez «Una identitat en formació. El valencianisme polític, 1902-1923», inclòs en el volum núm. 55 de la revista *Afers*, de títol ben explícit: *El valencianisme polític. Homenatge a Alfons Cucó* (Afers, 2006). Amb un perfil analític diferent i centrat en els anys previs a la dictadura de Primo de Rivera, Vicent Franch coordinava l'edició dels dos volums corresponents a l'obra *El nacionalisme agrarista valencià (1918-1923)* (Prometeo, 1980).

Com hem dit, la recerca biogràfica i la història local han estat també un àmbit d'estudi interessant sobre el valencianisme. Una de les primeres obres fou la de Josep L. Herráiz i Pilar Redo *Republicanisme i valencianisme (1868-1938): la família Huguet*, publicada en 1995 per la Universitat Jaume I de Castelló i centrada en l'anàlisi del valencianisme en aquesta mateixa ciutat. El gènere literari no és casual: l'estudi biogràfic, i més endavant autobiogràfic, ha estat una bona font de recerca i coneixement sobre el valencianisme polític. Sobre la figura d'Huguet també cal destacar el text que Ferran Archilés li ha dedicat. Ens referim a «Gaetà Huguet i les possibilitats i els límits del federalisme en el País Valencià», inclòs en el núm. 44 de la revista *Afers*, *Pensar la nació històricament* (Afers, 2003), i el de 2007 amb el títol «La identitat local de la ciutat de les Normes. Patriotismes locals i valencianisme polític a Castelló (c. 1900 - c. 1932)».⁵ Finalment, el filòleg i lingüista Vicent Pitarch també ha dedicat alguns treballs a la figura d'Huguet, com la presentació i edició de l'obra *Gaetà Huguet. Els valencians de secà* (Universitat Jaume I, 2003). El nom de Gaetà Huguet ha donat nom a una fundació d'estudis castellanenca que, a banda d'editar i estudiar l'obra d'Huguet, també ha publicat altres llibres d'estudi sobre el valencianisme com *Adolf Pizcueta. Memòries fragmentàries* (Acció Cultural del País Valencià – Fundació Huguet, 1990), amb un estudi de Francesc Pérez i Moragón i l'epíleg de Ricard Blasco.

5. Aquest text es pot consultar en línia en: http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/111344/Archiles_2007.pdf?sequence=1.